

Covid-19: Kentsel bir gezegende pandemi

COVID-19, kentleşmiş bir gezegenin nüfusunu etkileyen ilk pandemi olmakla birlikte, çeperin pandemisidir. Virus, en az korunan, en dağınık ve de görünürlüğü de en az olan bölgelere sirayet ediyor

Roger Keil, York University
Toronto - Kanada
rkeil@yorku.ca

KÜRESEL
Kentler Okumaları

kitabını 2017 yılında Xuefei Ren'le birlikte yayınladığımızda kapak için İstanbul'un panoramik bir fotoğrafını seçtik. Tercih gelişigüzel değildi. Modern İstanbul, ikame ettiği Bizans ve Konstantinopolis gibi, belki de tüm küresel şehirlerin en ikonik olanıdır. Bilinen dünyanın en erken kentsel yerleşimlerinden günümüze değin bir merkezi olmaya devam eden kent, başka hiçbir kültür ve toplum kavşağında olmayan bir biçimde bir ulaşım odağını, bir entelektüel merkezi, bir ekonomik güç yatağını sembolize ediyor.

Ana ticaret yolları kenti kesip, dört bir yandan gemiler gelirken, dünyaya bu kadar açık olmanın avantajları vardır. Bugün İstanbul, bazı sayılarla dünyanın en büyük havalimanına ve "hizmet verilen yere göre" en büyük havayoluna ev sahipliği yapıyor; ama aynı zamanda yıllardır çatışma yaşayan ve şehre ve şehir aracılığıyla başka yerlere milyonlarca mülteci gönderen hareketlilik içindeki jeopolitik bölgelere de sınırı bulunuyor.

Bu konumu nedeniyle İstanbul, bulaşıcı hastalıkların patlak verdiği önemli yerlerden biri olmuştur. Örneğin, Orta Çağ bubonik vebası limanından geçtiğinde, durum buydu. Yersinia pestis bakterisi kaynaklı hastalık, Avrupa'yı Çin'e bağlayan geniş ticaret yollarını kat etmişti. Kırim'ın Kefe kentinden enfekte kaçakları Sicilya'ya taşıyan gemiler, İstanbul üzerinden seyahat etti. Bu, Avrupa kıtasında kaydedilen ilk pandemiydi ve 1918 İspanyol gribi ile birlikte insanlık tarihindeki en yıkıcı salgını olarak kabul edildi[1]. Bu nedenle, değerlendirme kaleme alınırken Türkiye'deki 115 bin vaka ve 2992 ölüm olayının önemli bir bölümünün İstanbul'da gerçekleşmesi şaşırtmadı. Bu durum, muhtemelen siyasi kaygıların da etkisiyle Sağlık Bakanını, "Türkiye'nin Wuhan'ı İstanbul'dur" deme noktasına getirdi.

FARKLI DÜNYALARIN PANDEMİSİ

Pandemi bu isimlendirmeyi haklı kılan nicel ölçütlere sahip olmakla birlikte, toplumsal olarak inşa edilmiş bir gerçekliğe de tekabül eder. Tahayyül ettiğimiz dünya ne kadar büyüğe pandemi de o kadar büyüktür. Aynı fiziki gezegende meydana gelseler de salgınlar çok farklı hayal dünyaları aracılığıyla deneyimleniyorlar. Örneğin 1340'ların veba dünyası, I. Dünya Savaşı sonrası İspanyol gribi dünyasından farklıydı. Şimdi kentsel dünyayı gezegen ölçeğinde durma noktasına getiren COVID-19 örneğinde durum farklı değil.

Mevcut kriz, içinde yaşadığımız dünya-

Fotoğraflar: Depo Photos

nın yeni parametrelerini ve mesafelerini gösterdi. Sadece 17 yıl önce, 2003 yılında başka bir koronavirüs (SARS) salgını sırasında neoliberal hükümetler tarafından yönetilen bir dünya ekonomisinde, uzak doğu ile batının tahayyülleri arasındaki pamuk ipliğine bağlı ilişkiler, Hong Kong, Singapur ve Toronto gibi karar alma merkezlerinde ciddi bir aşınma yaşamıştı. Küresel kentler bu sorunlara sadece kapitalist meta zincirleri aracılığıyla değil aynı zamanda göç eden diaspora nüfusları nedeniyle de açık hale geldiler. COVID-19, doğu-batı dünya ekonomisinin genişleyen alanına işaret ediyor.

Meslektaşlarım Creighton Connolly ve S. Harris Ali ile yakın zamanda yaptığımız bir çalışmada, kentler ve bulaşıcı hastalıklarla ilgili yazındaki son durumu, bu ilişkilerin ana boyutları olan demografik özelliklere, altyapılara ve yönetişime odaklanarak inceledik[2].

DEMOGRAFI

Salgın ya da pandeminin ortaya çıkabilmesi için virüsü besleyecek yeterince büyük bir nüfus olması gerekir. Çok uzun süreler kentler ve kentsel yaşam, insan deneyimi için marjinal kaldı. İspanyol Gribinin dünyanın % 20-40'ını enfekte edip, 50-100 milyon insanı öldürdüğü 1918'de bile, dünyadaki 1,9 milyar insanın sadece 270 milyonu, çoğu Avrupa ve Kuzey Amerika'daki 20.000 üzeri nüfuslu kentlerdeydi. Bugün, bu demografik tablo tersine dönmüş durumda ve kentlerde yaşayanların oranı kırdan yaşayanları aşmış bulunuyor. Fransız sosyolog Lefebvre'in bir zamanlar söylediği gibi, toplum yaşamımız açısından fırsatlar ve kısıtları tanımlayan kentsel bir toplumda yaşıyoruz ve şimdi farkına varıyoruz ki, hastalıklarımızı ve hatta ölümlümüzü de! COVID-19, kentleşmiş bir gezegenin nüfusunu etkileyen ilk pandemi olmakla birlikte, çeperin pandemisidir. Virus, en az korunan, en dağınık ve de görünürlüğü de en az olan bölgelere sirayet ediyor. Evet, arkadaşım Robin Bloch'un hatırlattığı gibi, sermaye ve kapitalizmin başkentleri, New York, Londra, Milano, Wuhan en çok etkilenmiş gibi görünüyor. Ancak yakından bakarsak, Detroit, Wolverhampton, Bergamo ve Çin'in yeni kasabaları ve sanayi çeper-kentleri de enfeksiyon, hastalık ve ölümün yükünü taşıyor.

Küresel kentlerin çeperlerine yayılan dünya bu virüsü bekliyordu[3]. Çeperlere yayılan bu gelişme biçiminden bahsederken, genellikle yaşam alanlarına, yoğunluklarına, demografik özelliklerine ve ekonomik durumlarına odaklanıyoruz. Pekiyi kırsal çevrede bulunan ve büyük ölçüde göçmen işgücü kullanan et paketleme tesisleri gibi "eski" endüstrilere ya

da Amazon ve diğer e-ticaret şirketlerinin depolarına ve dağıtım istasyonlarına olduğu gibi "yeni" endüstrilerin çeperde veya kırsal alanlara yerleşen gözden irak işyerlerine ne dersiniz?

Pandemi, genellikle görünmez çevre işyerlerinin ve çalışanlarının güvenlik açığını da görünür kıldı. En zayıf ve çevreye itilen topluluklar, sorundan en fazla etkilenenler oldu. Yaşlıların, COVID-19'un birincil kurbanları olduğunu biliyoruz. Ancak bunu da söylemeliyiz ki yaşlıları, yetersiz fonlanmış, aşırı kalabalık, kötü tasarlanmış, coğrafi olarak ayrılmış tesislerde yatılmak yönündeki kolektif kararımız, yaş konusunu, fiziksel değil virüsün kurbanlarını aradığı ve onlar aracılığıyla beslediği toplumsal bir olgu haline getirdi.

ALTYAPI

Pandemi yerel, bölgesel, ulusal ve hepsinden önemlisi küresel altyapılar aracılığıyla birbirine bağlanmamış bir dünyada gerçekleşemez. Ve bu altyapının dağılımında, erişiminde ve etkilerinde son derece büyük eşitsizlikler var. Birileri, virüslerin lokomotif olmamasına karşın birçoğunun dünyayı gezdiğini söyledi. SARS sırasında havayolları endüstrisi yılda 2 milyar yolcu taşıyordu. SARS-Cov-2 bir uçağa bir insanın bedeninde ilk kez bindiğinde bu sayı 4,7 milyara çıkmıştı. Bu durum mevcut krizde karantina nosyonu öne çıkardı; sokağa çıkma yasağı, izolasyon gibi önlemler, bedensel teması yasaklamayı hedefledi. Uçuşlar, kıtalar arasında başlayarak büyük ölçüde iptal edildi.

Öte yandan, salgının yayılışına bölgesel ve kentsel yolculuklar ve hareketliliğin de önemli katkısı var. Batı Afrika'da 2014-15 yıllarında yaşanan Ebola salgınından biliyoruz ki, insanların kırdan kente, bedensel temasında ve sınırlar ötesine büyük ölçekli göçleri, salgınların kontrolünü zorlaştırıyor. Kililit işçiler başta olmak üzere birçok çalışanın zorunlu olarak kullandığı toplu taşıma araçlarına olan talep bile, önlemler ilan edildiğinden bu yana ciddi biçimde azaldı.

Diğer yandan, hareketlilik açısından altyapının varlığı ve erişilebilirliğinin bir başka yüzü daha var. Bugünün kentsel dünyasındaki çoğu kamplarda ve diğer kalabalık alanlarda yaşayan mülteciler için, hareketlilik dayatılan bir duruma işaret ediyor. Dünyanın dört bir yanındaki şehirlerde, toplu taşıma araçlarına en bağımlı kesim yoksullar ne var ki bu kesimler kalitesi düşük hizmetlere yüksek ücretler ödemek zorunda kalıyorlar. Yaygın hale gelmiş kentsel gelişme biçimlerinde günlük bağlantıların özellikle önemli olduğunu görmek zor değil. Ne var ki Kanadalı kent inşaatçısı Jay Pitter, zayıf bağlantıların genellikle "favelalara,

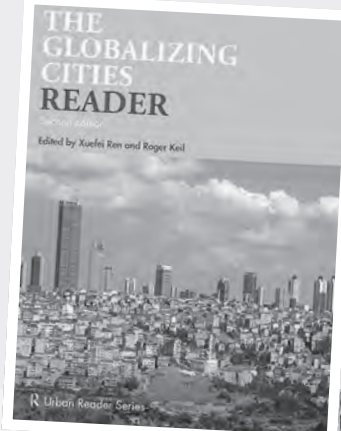
gecekondu yerleşmelerine, fabrika yatakhanelerine, yaşlı yurtlarına, çadır kentlere, yerli rezerv alanlarına, hapisanelere, mobil ev parklarına ve barınakları içeren "unutulmuş yoğunluklara" işaret ettiğini vurguluyor[4].

YÖNETİŞİM

SARS salgını, büyük kentsel bölgelere dikkatleri çekerken, küresel sağlık yönetişimi açısından kentlerin önemli hale geleceği düşünüldü. O dönem, David Fidler gibi sağlık yönetişimi uzmanları, hastalık, sağlık ve refahla ilgili konuların ulus-ötesi bir önem kazanacağı "Westphalia sonrası" bir döneme geçeceğimizi varsaydılar. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2005 yılında Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nü kabul etti. Bunu 2009 yılında kentlerin uluslararası sağlık yönetişimindeki rolünü açıkça tanıyan "Şehirler ve Kamu Sağlığı Krizleri" başlıklı bir belgenin kabul edilmesi takip etti. Ancak 15 yıl ve üç pandemi ardından, COVID-19 dönemine girerken, şehirlerin küresel sağlık yönetimindeki rolü beklenen noktaya gelemedi. Dahası pandemi kentleri ortaya çıkıp, kentsel bölgeler ve çok farklı bütünlükteki küresel yerleşmeler salgından SARS döneminden bile daha yıkıcı biçimde etkilenirken, küresel sağlık yönetişimi bu kez tümüyle ulus devletler konumlanmış etrafında şekillenmeye başladı.

Çin ve ABD, rakipsiz küresel süper-güçler olarak, COVID-19'un kökeni, yayılması ve nasıl başa çıkılacağına yönelik söylem (ve suçlama oyunu) üzerine hegemonya mücadelesi veriyorlar. Öte yandan cephe gerisinde Pekin ve Washington, krizin kentsel doğasını yansıtan bir dizi sorunla içeride uğraşmak zorunda kaldılar. Kent bilimci Xuefei Ren'nin belirttiği gibi, Wuhan tecriti ve kentin sifirından hastaneler inşa etme yeteneği dünyayı etkilese de salgın, "Çin yönetim modelinin, yetkililerin sorunları örtbas etmeyi alışkanlık haline getirişi, kamuoyunun eksik bilgilendirilmesi ve artan medya sansürü" gibi birçok temel sorununu görünür kıldı[5].

ABD'ye bakıldığında, enfeksiyon ve ölümün çoğu sermayenin başkenti New York'ta yoğunlaştı. En iyi zamanlarında bile sınıf ve ırkla bölünmüş yoğun kentsel nüfuslu New York'ta sorunlar net bir şekilde belirginleşti. Kent merkezleri ve kent çeperine yayılma bölgeleri, ırksallaştırılmış mahalleler ve bakım evleri, hastaneler ve benzeri kurumlarda ölüm oranının artışı görüldüğü, yetersiz, umursamaz ve alaycı hükümetin, ulusal düzeyde ihtiyaç duyulan yardımı sağlayabilecek beklentisinden vazgeçtiler. Amerikan federal yönetiminin halkı korumada son derece başarısız olması, kentleri (ve eyaletleri), sınırlı da olsa halkın güvenliği-

"Networked Disease" derlemesi yakın zamanda pandemi konusundaki ilk 10 kitap arasında gösterilen Roger Keil, York Üniversitesi'nde kentsel çalışmalar profesörü olarak çalışıyor. Roger Keil, değerlendirmeyi BirGün için kaleme aldı.

NEW YORK

İSTANBUL

